

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

29ste JAARGANG, NUMMER 1, JANUARI 1993

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS**DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDRAGEN****Redactie en administratie:****Schouw 48-11****8232 BD Lelystad****Postgiro 30 76 95**

**ER IS GEEN ALTERNATIEF VOOR DE
HERVORMINGEN IN RUSLAND**

Yegor Gajdar, tot voor kort Russisch minister-president, heeft plaats gemaakt voor een politikus die veel minder dan hij een voorstander is van economische hervormingen. De nieuwe regeringsleider heeft weliswaar verklaard, dat hij allerminst een tegenstander van hervormingen is, maar hij zei in één adem, dat een veel langzamer tempo daarvan noodzakelijk is. De uitspraak schijnt vooral bedoeld om de gemoederen van een nogal weerspanning parlement te doen bedaren. Het was een parlement, dat Boris Jeltsin weinig goed gezind was. Gajdar was zijn beschermeling en Gajdar dankte die bescherming kennelijk aan het feit, dat hij zich, in bijna elke toespraak die hij de afgelopen maanden tot het parlement richtte, een uitgesproken ijveraar voor radicale hervormingen had getoond.

In een van die toespraken keerde Gajdar zich met grote scherpte tegen die parlementsleden die in feite het jongste verleden — we bedoelen verleden van vóór Gorbatsjov — zoveel mogelijk in stand wilden houden en die dezer dagen Boris Jeltsin het vuur na aan de schenen legden. Een complete nederlaag heeft, zoals men weet, Jeltsin slechts kunnen voorkomen door Gajdar genadeloos op te offeren. De uiterst benauwde overwinning kon de Russische president slechts bereiken door zich een handig opportunist te tonen. Westerse waarnemers hebben daaruit de konklusie getrokken dat het met de economische hervormingen in Rusland voorlopig (en niemand wist daarbij voor hoe lang) gedaan zou zijn.

De nederlaag van Gajdar komt niet als een donderslag bij heldere hemel. Hij heeft die tot op zekere hoogte hieraan te wijten, dat van de door hem in uitzicht gestelde overgang van een staatskapitalistische economie naar een privaat-kapitalistische markteconomie nog maar bitter weinig terecht is gekomen. Noch de Russische bedrijven — die overigens nog maar in geringe mate geprivatiseerd zijn — noch de Russische konsumenten gedragen zich overeenkomstig de signalen van de markt. Op zeker ogenblik verweet Gajdar het parlement, dat het maatregelen had goedgekeurd die de weg naar een „sociale markteconomie” belemmerden en hij voegde daaraan toe, dat iemand als Ludwig Erhard, de Duitse bondskanselier die dáár in de jaren '50 de architect van de „sociale markteconomie” was geweest zich „in zijn graf zou omdraaien” als hij hoorde dat een dergelijk parlement zich met de mond voorstander van de sociale markteconomie betoonde, maar in de praktijk die markteconomie belemmert.

Gajdar heeft echter voor dovemansoren gepleit. Toen Reslan Chasboelatov de parlementsleden voorhield dat er moest worden gekozen tussen het monotaristische model van de Amerikaanse economie en het zogenaamde „sociaaldemokratische” Zweedse model, veegde Gajdar met een dergelijke kijk op de zaak de vloer aan, door op te merken dat het idee alleen dat er van een dergelijke keuze sprake zou zijn, niets te doen had met de Russische werkelijkheid. „Het gaat”, zei Gajdar, „niet om de keuze, maar om een andere, om de keuze namelijk tussen de moeilijke en zware weg van de hervormingen, of de weg die ertoe leidt, dat Rusland daalt tot het niveau van een derde-wereld-land.

In zijn toespraken tot het parlement was Gajdar realistisch genoeg om toe te geven, dat zijn beleid tot dusver niet zonder fouten was geweest, zoals bijvoorbeeld deze dat hij niet had weten te voorkomen dat de inflatie een gevaarlijke hoogte bereikte. Naast de „fouten” die Gajdar toegaf kunnen andere — en veel ernstiger fouten — worden genoemd. Hij bleek naief genoeg om te geloven dat de regering de publieke uitgaven binnen de perken zou kunnen houden en hij heeft de macht van de (oude) bureaucratie en van bepaalde industriële managers schromelijk onderschat. Daarnaast overschatte hij de bereidheid van het Westen om in Rusland te investeren.

Gajdar toonde zich meer dan eens een realist en hij schrok er niet voor terug om soms Jeltsin af te vallen en tegen te spreken als zijn eigen kijk op de economische ontwikkeling van Rusland afweek van die van de president. Mogelijk is het dientengevolge voor Jeltsin gemakkelijker geweest om de man te laten vallen die hijzelf naar voren had geschoven. Hoe het zij, zowel van Jeltsin zelf als van Gajdar is niet zonder grond beweerd, dat zij dezelfde misrekeningen hebben gemaakt die Michail Gorbatsjov twee jaar geleden noodlottig zijn geworden. Zowel Russische als Westerse waarnemers hebben betoogd, dat als gevolg van dit alles Rusland kort geleden aan de rand van een burgeroorlog heeft gestaan.

Deze en dergelijke commentaren hebben echter bitter weinig van een werkelijke maatschappelijke analyse. Naar onze mening had Gajdar volstrekt gelijk toen hij de parlementsleden met klem voorhield, dat er voor de beslist noodzakelijke hervormingen geen enkel alternatief is. Deze hervormingen, zo herhalen wij hier nogmaals en wellicht ten overvloed, betekenen niet dat er een eind gemaakt wordt aan het zogenaamde „kommunisme”. Van kommunisme is in Rusland nimmer sprake geweest. Waar het om gaat, dat is de hervorming van het tot voor kort heersende staatskapitalisme in het, nog op geen stukken na volledig ontwikkelde, privaat-kapitalisme. Wij noemen het laatste met opzet geen markteconomie, omdat er ook onder het staatskapitalisme in bolsjewistisch Rusland wel degelijk een markt bestond al funktioneerde die dan niet op dezelfde wijze zoals in het Westen het geval is.

Over wat er werkelijk op economisch gebied in Rusland gaande is verneemt men weinig of niets in de dagbladen of tijdschriften. Vrijwel alle aandacht van de media is gericht op de politieke ontwikkeling, hetzij die waarop het volle licht valt, hetzij die welke zich achter de schermen voltrekt en waarover braaf en ijverig gespekuleerd wordt. Maar het is op basis van de economie dat uiteindelijk de politieke beslissingen vallen.

Gajdar heeft verklaard dat de eerste omtrekken van een marktgerichte economische activiteit zichtbaar worden. „De produktie”, zo heeft hij verklaard, „begint rekening te houden met de vraag en met de veranderingen die daarin optreden en de directeuren van bedrijven beginnen op verkoopcijfers te letten.” In een gezaghebbend blad als de Britse „*Financial Times*” is op het desbetreffend, overigens uiterst voorzichtige, optimisme van Gajdar wel enigszins een domper gezet. Hij plukt, zo heette het daar, op z'n hoogst de allereerste vruchten, maar er is nog geen denken aan dat hij al zou kunnen oogsten.

De jongste gebeurtenissen hebben duidelijk aangetoond, dat toen het er op aankwam, Jeltsin en Gajdar niet op één lijn zaten. Voor oplettende toeschouwers was dat geen nieuws. Jeltsin had al eerder laten blijken dat volgens hem „aan de staat een leidende rol bij de hervormingen moest worden toegedacht en dat het beroemde *laissez-faire* van de Westerse economie niet volledig kon worden overgenomen. Om bepaalde redenen kan worden beweerd, dat met deze uitspraak Jeltsin niet minder van realisme blijk heeft gegeven dan Gajdar met zijn betoog, dat een radicale hervorming in de richting van privaatkapitalisme het enig mogelijke alternatief is. Ziedaar het Russische dilemma.

Welke toch zijn de mogelijkheden voor een privatisering van staatsondernemingen die tengevolge van bureaucratisch wanbeheer slecht of in het geheel niet renderen? Wie — zo hij al de financiële mogelijkheden heeft — is bereid om in dergelijke ondernemingen te investeren? Het voor de hand liggend antwoord op deze vraag betekent, dat, afgezien van de tegenwerking van de kant van hen die zich aan het verleden vastklampen, de privatisering vooralsnog wel slechts zeer gedeeltelijk verwezenlijkt zal worden.

Ongewettigd valt er in Rusland een politieke machtsstrijd waar te nemen of te vermoeden. Maar volgens ons is het minder die machtsstrijd die de economische hervorming doet stagneren, maar is het omgekeerd de moeizame en om de zojuist vermelde reden stagnerende hervorming, die het aanzijn geeft aan een machtsstrijd. En iedere analyse van de Russische ontwikkeling dient niet van de politiek en het streven der politici uit te gaan, maar van de economische mogelijkheden en de daarmee samenhangende perspectieven.

In sommige beschouwingen hebben wij de mening horen verkondigen, dat het Westen kan worden verweten, dat het de hervormingen in Rusland onvoldoende met financiële hulp heeft ondersteund. Bij dat verwijt moet wel een kanttekening worden geplaatst. Voor zover het internationale Monetaire Fonds kredieten verstrekt en investeringen mogelijk maakt, gaat het om zulke investeringen tengevolge waarvan het Westerse kapitaal geen ernstige concurrentie kan ondervinden. Wat het westerse kapitaal met betrekking tot de Russische economie interesseert, dat is de Russische markt, de Russische markt voor westerse produkten wel te verstaan. Ons inziens kan men het westerse kapitaal daar moeilijk een verwijt van maken. Het handelt, zoals men dat van het kapitaal kan verwachten.

Om deze — bij gebrek aan werkelijk van belang zijnde gegevens — korte beschouwing te besluiten: er is inderdaad voor de aarzelend begonnen hervormingen in Rusland geen alternatief. Om die reden is het niet moeilijk te voorspellen dat, wat ook de politieke krachtsverhoudingen van het ogenblik mogen zijn, de toekomst niet aan Jeltsin of aan de Jeltsins is, maar aan lieden van het slag van Gajdar, wat op dit moment hun weinig terzake dienend lot moge zijn.

— o —

KOMT ER EEN NIEUW MODEL VAN DE WELVAARTSSTAAT ?

Gelijk als bekend mag worden verondersteld, was Sir William Beveridge een van de architecten van de zogenaamde welvaartsstaat. Dat wil zeggen dat de ‚blauwdruk‘ die hij met het beroemde ‚Beveridge-rapport‘ presenteerde, niet meer betekende dan dat hij op zijn ‚tekentafel‘ de door de maatschappelijke ontwikkeling aan de orde gestelde noodzakelijk-

heden en de behoeften van de kapitalistische samenleving op papier gebracht had. In die behoeften werd door het Beveridge-rapport dermate voorzien, dat alle belangrijke politieke partijen in Groot-Brittannië het voetstoots aanvaardden zodat het zonder meer tot de hoeksteen van de na-oorlogse Britse politiek werd, niet alleen die van Labour, maar al evenzeer tot die van de Tories of de Liberalen.

De ‚welvaartsstaat‘ zoals die in het Beveridge-rapport was geschetst, betekende, naar een Brits politicoloog onlangs in een artikel in de *Financial Times* konstateerde, een belangrijke verbetering van een destijds verre van volmaakte wereld. Die karakteristiek wil niets anders zeggen, dan dat bij de gegeven economische onderbouw van de maatschappij een beter bij de eisen van het moment aangepaste bovenbouw werd gerealiseerd.

Inmiddels heeft de maatschappelijke ontwikkeling ertoe geleid dat de bovenbouw, om een goed funktionieren van het kapitalisme te garanderen, dringend aan een ‚verbetering‘, anders gezegd: aan een nieuwe aanpassing toe is. De bedoelde politicoloog heeft er in zijn bijdrage voor de *Financial Times* op gewezen, dat een aantal ontwikkelingen het fundament van het Beveridge-rapport en derhalve van de zogenaamde welvaartsstaat op losse schroeven heeft gezet. Het is een feit waarmee niet alleen Groot-Brittannië zich gekonfronteerd ziet.

Om er een enkele van te noemen: de veronderstelling van Beveridge dat de kosten van de gezondheidszorg zouden dalen wanneer door andere maatregelen de gezondheid van de bevolking zou verbeteren is uiteindelijk niet uitgekomen door het optreden van voorheen nog onbekende ziekten, voorts door een vergrijzing van de bevolking, die meer medische zorg voor de bejaarden eiste. Een ander nieuw en onvoorzien probleem ontstond door veranderingen in het gezinsleven en door een andere positie van de vrouwen in de samenleving.

In zijn artikel in de *Financial Times* (van 5 december j.l.) noemt de schrijver het een vergissing dat de door de Thatcher-regering ondernomen ondermijning van de ‚welvaartsstaat‘ een oplossing voor de moeilijkheden zou vormen. Weliswaar negeerden Thatcher en haar ministers wijselijk alle voorstellen en suggesties waaraan een neo-liberale ideologie van de Amerikaanse ekonoom Fiedman ten grondslag lag, maar niettemin, zo zegt hij, was hetgeen ten tijde van het Thatcher-bewind ondernomen werd niet meer dan ‚onsystematisch kruimelwerk‘. En dat ‚kruimelwerk‘, zo schrijft hij, „houdt volstrekt geen rekening met de ernst van de crisis waarmee de huidige beheerders van Beveridge‘ erfenis te maken hebben.”

De schrijver van het artikel in de *Financial Times* heeft erop gewezen, dat binnen de Labourpartij naarstig over de ontstane problemen wordt nagedacht op een realistische wijze. Het feit bewijst naar onze mening hoezeer deze Labourpartij de typische vertegenwoordigster van het kapitalisme van morgen is. Overigens, aldus het bedoelde artikel, hebben alle partijen hoe langer hoe meer oog voor het probleem. Zo gaat het altijd, zeggen wij. Niet politieke denkbeelden en opvattingen veranderen de maatschappij, maar veranderingen in de samenleving doen nieuwe denkbeelden en opvattingen ontstaan.

Het artikel in de *Financial Times* (zoals men waarschijnlijk wel weet een krant die mede als spreekbuis van en informant voor het Britse bedrijfsleven mag gelden) is daarom zo interessant omdat daaruit nog weer eens duidelijk blijkt dat alle ontwikkelde kapitalistische landen met soortgelijke problemen worstelen..

John Gray, de schrijver van het artikel, die bovendien de auteur is van een boek over het post-liberalisme, dat studies over het politieke denken bevat, is er — terecht menen wij — vast van overtuigd, dat de neo-liberale denkbeelden geen schijn van kans maken en dat de ‚welvaartsstaat‘ naar het model van Beveridge niet zonder meer naar de vuilnisbak

kan worden verwezen. Naar zijn mening dient er een nieuw model van ‚welvaartsstaat‘ te komen, niet een volledige afbraak zoals de neo-liberalen in feite propageren.

Het nieuwe model, zegt Gray, moet spoedig worden geschapen en niet Amerika (lees: de door Thatcher zo bewonderde Friedman) dient daarbij als voorbeeld te worden genomen. Het gaat erom, schrijft hij, een „humane welvaartsstaat te scheppen met een overigens lagere levensstandaard dan de huidige“. Met een dergelijke formulering maakt Gray zich bij uitstek tot de vertolker van datgene wat voor het kapitalisme, zowel dat in Groot-Brittannië als dat in Nederland of elders, een dringende noodzakelijkheid is. Met ‚welvaart‘ heeft het model dat hij voor nodig houdt te maken voor zover men met ‚welvaart‘ de voorspoedige winstmakerij en rentabiliteit van het kapitaal bedoelt. Voorts is die ‚welvaart‘ een zoethoudertje dat een garantie zou moeten vormen voor een zo ongestoord mogelijke produktie. Iets anders trouwens had onder de toenmalige omstandigheden ook Beveridge niet op het oog.

Overigens moet Gray erkennen, dat het vereiste soort model hem niet duidelijk voor ogen staat. De moeilijkheid, schrijft hij, is deze, dat wij voor Beveridge wel een alternatief moeten hebben, maar daarover nog allerminst beschikken. Dat betekent dat Gray met zijn stuk in de *Financial Times* min of meer optreedt als een soort van ‚Johannes de Doper‘ die alleen maar aankondigt dat er na hem een ander op zal treden als de ‚verlosser‘. Dat die zal komen lijkt ons niet voor tegenspraak vatbaar. Hij echter zal evenmin het plan voor een harmonische samenleving op tafel kunnen leggen als Beveridge destijds. Met welke aanpassing van de politieke bovenbouw aan de kapitalistische onderbouw ook kunnen de aan de kapitalistische produktiewijze eigen tegenstellingen niet worden opgeheven. Daarmee zal de uit die tegenstellingen voortspruitende klassenstrijd voortduren. Dat is de toekomst, niet alleen van Groot-Brittannië, maar ook van de overige industriële staten. Ziehier waarom wij aan het opstel van Gray aandacht hebben geschonken.

— o —

KRITISCHE OPMERKINGEN OVER DE AKTIE DER FRANSE CHAUFFEURS

In het jongste, in december van het vorige jaar verschenen, nummer van het tweetalige tijdschrift „ECHANGES“ (het heeft zowel een Franse als een Engelse editie) is aandacht besteed aan de aktie van de Franse vrachtwagenchauffeurs, die eind juni en begin juli van het afgelopen jaar een tijdlang de Franse autosnelwegen hebben geblokkeerd. Op de desbetreffende pagina's trof de lezer een vertaling aan van het artikel dat in augustus j.l. in *Daad en Gedachte* stond. Bij dat artikel leverde een Franse medewerker kritisch commentaar. Artikel en commentaar werden voorafgegaan door een korte inleiding waarin gewzen werd op een aantal aspecten van de aktie. Bovendien bevatte de bijdrage een aantal gegevens omtrent de structuur van het Franse wegvervoer (welke aanzienlijk verschilt van bijvoorbeeld die in Nederland), over de omvang van de aktie en over de middelen waarmee er tegen werd opgetreden. Uiteraard werden de internationale gevolgen van de Franse wegblokkades niet buiten beschouwing gelaten. Die gevolgen, zo werd opgemerkt, deden zich het ernstigst voelen in Spanje en wel door twee omstandigheden: de ligging van het land en de aldaar naar verhouding zeer aanzienlijke omvang van het wegtransport.

Over die gevolgen voor de Spaanse economie handelt een in hetzelfde nummer vsn het tijdschrift *Echanges* opgenomen bijdrage van een Spaanse medewerker. In dit nummer van *Daad en Gedachte* ontbreekt ons de ruimte om op die bijdrage in te gaan. Mogelijk zullen wij dat op een ander tijdstip doen. Hier geven wij slechts het kritische commentaar op onze eigen beschouwing weer plus de, ons destijds niet ter beschikking staande, extra gegevens die voor een goed begrip van wat er gebeurde van belang zijn.

Om met de laatste te beginnen: het totale aantal blokkades op het gehele Franse wegennet bedroeg meer dan 600. Om aan de aktie een einde te maken werden 13.000 politiemannen ingezet en 21 helikopters. Om de barrikaden op te ruimen werden 12 tanks gebruikt die wegen vrij maakten door zware vrachtwagens in de greppels te schuiven. Tegen de chauffeurs werd met traangas opgetreden.

Wat betreft de kritische notities bij het in *Daad en Gedachte* verschenen artikel ¹⁾, de algemene strekking ervan is deze, dat wij te weinig rekening hebben gehouden met de grootte van de verschillen tussen de structuur van het Franse wegtransport en dat in Nederland en dientengevolge bij onze analyse konklusies hebben getrokken die aanvechtbaar zijn.

Van de Franse transportondernemers bezit 42 procent maar één enkele vrachtwagen die gereden wordt door de ‚baas‘ zelf die géén chauffeurs in dienst heeft. Van de resterende 58 procent heeft 44 procent minder dan tien chauffeurs in dienst, 12 procent heeft meer dan tien maar minder dan vijftig chauffeurs in dienst. Ondernemingen met meer dan vijftig doch minder dan 200 chauffeurs vormen niet meer dan 1,7 procent van het totale aantal ondernemingen. Zeer grote transportondernemingen met meer dan 200 chauffeurs vormen slechts ongeveer 0,2 procent van het totaal.

In Frankrijk, zo schreven wij destijds, „kwam de aktie van de chauffeurs voor de transporteurs, de regering en het grote publiek als een donderslag bij heldere hemel”. In *Echanges* wordt hierbij aangetekend, dat de maatregelen waartegen verzet rees al jarenlang heftig bediscussieerd en bekritiseerd werden en dat er ook al in 1984 protestakties waren geweest. Op die akties was weinig acht geslagen en inderdaad wees niets erop dat een spontane aktie van dergelijke omvang te verwachten viel. Men had kennelijk verwacht dat het begin van de vakantieperiode de invoering van het strafpuntenstelsel mogelijk zou maken zonder dat er problemen ontstonden.

„Ook in Frankrijk”, aldus *Daad en Gedachte*, „is het net als in Nederland mogelijk om via een rechtsgeding tegen de vakbeweging een (officiële) staking onmogelijk te maken . . .” Dat is, zo schrijft *Echanges*, niet helemaal juist. In Frankrijk kunnen de ondernemers of de regering niet onmiddellijk via de rechter een eind maken aan een staking. Er kan alleen een beroep op de rechter worden gedaan indien de toegang tot bedrijven wordt geblokkeerd of indien er sprake is van bedrijfsbezetting. De Franse rechter oordeelt dan dat de „vrijheid van arbeid” wordt belemmerd en gelast dat de postende stakers zich terugtrekken of beveelt, dat de bezette bedrijfsgebouwen of lokalen worden ontruimd, een vonnis dat dan door de politie ten uitvoer wordt gelegd. Andere vormen van aktie kunnen terstond door de regering worden onderdrukt zonder dat een rechterlijke uitspraak is vereist. Zo wat het dus gesteld met de blokkades van de Franse wegen. Verbieden kan de Franse regering een staking alleen dan wanneer er door de stakers personen worden gegijzeld. De enige keer dat er van een dergelijk formeel verbod sprake was, was in 1963 tijdens een staking van de mijnwerkers. De mijnwerkers stoorden zich volstrekt niet aan het

1) „Echanges” reageert op het artikel in „Daad en Gedachte” van augustus 1992, dat werd vertaald eer het latere stukje verscheen.

verbod wat ‚gezichtsverlies’ van De Gaulle tot gevolg had.

In het artikel van *Daad en Gedachte* werd gewezen op de lage organisatiegraad van de Franse vrachtwagenchauffeurs. Daaraan werd toegevoegd: „Maar ook die chauffeurs die wél bij een bond zijn aangesloten hadden aan wat via ‚officieel’ overleg en achter hun rug om besloten werd tot tweemaal toe geen enkele boodschap.” *Echanges* tekent hierbij aan, dat er bij de aktie zowel individuele transporteurs (kleine ondernemers dus) en chauffeurs in loondienst waren betrokken, voor wie de arbeidsomstandigheden zoals werkdruk, enz. niet zo heel veel verschilden, maar die desondanks zéér verschillende belangen hadden.

Echanges onderschrijft die passage in het artikel van *D & G* waarin werd opgemerkt, dat bij de meeste verkeersongelukken in Frankrijk géén vrachtauto’s zijn betrokken. Overigens wijst het tijdschrift erop, dat het verbond van de grote transportondernemers vooral koncessies moest accepteren op het punt van lonen en arbeidsvoorwaarden en dat de kleine ondernemers tenslotte meer moesten inleveren. Praktisch kwamen er namelijk als gevolg van de aktie twee overeenkomsten tot stand: één met de *Unotra*, het verbond van de kleine ondernemers en één dat werd gesloten tussen de *FNTR*, het verbond van de grote transportondernemers en de vakbonden over de arbeidsomstandigheden. Gezien de hevige concurrentie bij het transportwezen bestaat er volgens *Echanges* grote kans dat de overeenkomsten dode letters blijven.

Over het onderlinge contact tussen de chauffeurs schreef *Echanges* dat de in de wagens aanwezige radio inderdaad daarbij een belangrijke rol heeft kunnen spelen maar dat men die rol niet moet overschatten, omdat de reikwijdte van de ‚bakjes’ beperkt is. Met deze opmerking zijn wij — red. *D&G* — het niet eens. De reikwijdte van de ‚bakjes’ moge beperkt zijn, een via zo’n ‚bakje’ gewaarschuwde chauffeur kan via zijn ‚bakje’ een verder weg zijnde kollega waarschuwen. Op die manier werkt het ‚bakje’ als een tam-tam. Wij menen dat *Echanges* de mogelijkheden onderschat). Voorts merkt het blad op, dat er weinig gegevens zijn omtrent de manier waarop de aktie georganiseerd werd en waarbij zij die de diverse barrikades bezet hielden contact met elkaar onderhielden.

Over het betrekkelijk snelle einde van de aktie na het ingrijpen van de politie schrijft *Echanges* dat dit mede moet worden verklaard uit het feit, dat naar verhouding maar weinigen aktief bij de blokkades waren betrokken, maar dat door hun optreden vele honderden hun weg versperd zagen, honderden die overigens wel met de aktie sympathiseerden.

Wat de ingreep van de politie betreft, het wegslepen of wegschuiven bracht uiteraard schade aan het materiaal mee. Dat wilden zowel de kleine als de grote ondernemers zoveel mogelijk voorkomen.

In de inleiding tot het kommentaar wijst *Echanges* zoals gezegd op de gevolgen van de blokkades voor het internationale goederenvervoer langs de weg. Het blad constateert ook dat het wegvervoer in toenemende mate van betekenis is geworden voor de distributie van onderdelen naar diverse fabrieken, vooral naar die waar deze onderdelen vereist zijn voor het werk aan de lopende band ²⁾. Ook de betekenis van het wegvervoer voor agrarische produkten en voor andere levensmiddelen is groot. Dat leidt ertoe dat het kapitaal duidelijk zint op middelen om zijn kwetsbaarheid in deze te verminderen. Eén van de middelen daartoe bestaat hierin, dat de diverse, voor onderdelen op elkaar aangewezen fabrieken op kleine afstand van elkaar worden gevestigd.

Op het totale Europese grondgebied blijft de afstand natuurlijk steeds een probleem. Volgens *Echanges* zijn er tekenen die erop wijzen dat de grote transportondernemingen

2) De lezers van *D&G* zullen zich wellicht herinneren hoezeer dit voor Renault een probleem heeft gevormd tijdens de jongste staking bij dit bedrijf.

naar andere vervoersmogelijkheden omzien om hun winsten veilig te stellen en minder kwetsbaar te zijn wanneer het tot akties van de arbeiders mocht komen. *Echanges* ziet overigens in de aktie van de Franse vrachtautochauffeurs gedeeltelijk ook een verzet tegen zich aftekenende veranderingen in het transportwezen.

— o —

KANTTEKENINGEN BIJ TWEE RUSSISCHE SCENARIO'S

In het, in dit nummer geplaatste, stuk „*Er is geen alternatief voor de hervormingen in Rusland*” wordt de nadruk gelegd op de posities van twee hoofdrolspelers op het politieke toneel van Rusland in de afgelopen maand december. De schrijver betoogt daar, dat het verdwijnen van de vorige Russische premier Jegor Gajdar geenszins betekent dat met Gajdar ook het perspectief op verdere hervormingen in Rusland is verwenen. En inderdaad, we zijn intussen weer enkele weken verder en weten nu, dat het konservatieve Volkskongres tegenover Jeltsin en zijn hervormingsgezinde regering weliswaar een belangrijk aantal slagen heeft binnengehaald, maar dat daarmee nog niet het hervormingsproces als zodanig is gestopt. In plaats van Gajdar komt de bureaucraat Tsjernomyrdin, die heeft aangekondigd het tempo van de hervormingen te zullen vertragen en de Russische bevolking met sociale maatregelen te willen beschermen tegen de slagen van de oprukkende vrije markt. De partij van de bureaucraten en de managers van de grote staatsondernemingen, verenigd in de Burgerunie van de grootindustriële Arkadi Volski, dacht reeds Jeltsin dermate in een hoek te hebben gedreven, dat Volski tegenover een Japans persbureau meende de nieuwe samenstelling van de regering te kunnen dikteren. Zo eiste hij het politieke hoofd van de minister van Buitenlandse Zaken Andrej Kozyrjov en dat van de minister voor Buitenlandse Economische Betrekkingen, Pjotr Aven. Beiden staan in de Russische politiek bekend als uitgesproken „Westerlingen”. Het verliep evenwel anders. Jeltsin, ten tijde van de kabinetsformatie door Tsjernomyrdin op staatsbezoek in Korea en China, kwam spoorslags terug en gaf de stoot tot de vorming van een regering waarin weliswaar ook de bureaukraten een prominente post bezetten en waarui Aven verdween, maar tegelijkertijd uitgesproken hervormers zulke wezenlijke posities bleven innemen als Financiën en Buitenlandse Zaken. Daarmee wordt de tegenstelling tussen hervormingsgezinde technokraten en konservatieve leden van de Burgerunie de komende tijd voortgezet binnen de Russische regering zelf.

Het eerste konflikt was al gelijk maatgevend voor de strekking van beide in de nieuwe regering vertegenwoordigde tendenties. Het was het konflikt tussen premier Tsjernomyrdin en de hervormer Boris Fjodorov, die fungeert als minister van Financiën en van Economische Zaken en tevens als machtig vice-premier onder Tsjernomyrdin. Fjodorov, bekend in de internationale bankwereld en auteur van een verklarend woordenboek voor het financiële *slang*, is voorstander van een politiek ter beteugeling van de inflatie en de staatsschuld. Tsjernomyrdin daarentegen wil als vertegenwoordiger van de bureaucratie en de grote staatsondernemingen deze kwijnende spil van de Russische economie met staatsopdrachten nieuw leven inblazen. Het konflikt ligt voor de hand: beteugeling van de inflatie en beperking van de staatsschuld verdraagt zich niet met een programma dat voorziet in grote uitgaven ter ondersteuning van het oude militair-industriële kompleks. Het verdraagt zich evenmin met de bekostiging van de sociale maatregelen, waarop in het Volks-

kongres vooral door de rechterzijde werd aangedrongen.

Het tafereel biedt een verwarrende aanblik. Los van de talrijke geschillen tussen de republieken en de nationaliteiten, die een legpuzzel op zichzelf vormen, lijkt de politieke strijd in Rusland zelf nu ook neer te komen op een *Umwertung aller Werte*. De conservatieve vleugel in de politiek, bestaande uit gewezen sovjet-bureaucratie, militairen en grootindustriëlen als Tsjernomyrdin, Roetskoj en de voorzitter van de Bond van Grootindustriëlen Volksi, bepleit de bescherming van de burgers tegen de verwoestende gevolgen van de vrije markt. Eén van de eerste maatregelen, een prijsstop op levensmiddelen, is reeds door de regering Tsjernomyrdin afgekondigd. Daarnaast willen de konservatieven een politiek van staatsopdrachten, die als in de goede oude tijd van Brezjnef de zware industrie — die nu zware klappen te verduren krijgt van de internationale concurrentie die moderner en efficiënter geproduceerde waren kan leveren — weer draaiende zou kunnen houden. Vanzelfsprekend wordt daarbij om politieke redenen het aspekt van de bedreigde werkgelegenheid luidkeels op de voorgrond geplaatst.

Heeft daarmee president Jeltsin, zoals wordt gesuggereerd in het stuk „*Er is geen alternatief voor de hervormingen in Rusland*”, zich geschaard bij degenen die de bus van de historische ontwikkeling zullen missen? Per slot van rekening zat volgens het stuk Jeltsin niet op één lijn met Gajdar. Jeltsin heeft Gajdar laten vallen en zich uitgesproken tegen een volledig overnemen van het *laissez faire* van de Westerse economie. Wij menen dit te mogen betwijfelen. Wij beschouwen Jeltsin als iemand die een serieus hervormingsbeleid wil voeren, gericht op de introductie van de verhoudingen van een vrije markt in Rusland. Wat Jeltsin van Gajdar onderscheidt, is slechts dat Jeltsin op alle mogelijke manieren probeert de politieke macht te behouden die noodzakelijk is om te kunnen bewerkstelligen dat de marktverhoudingen zich ook werkelijk doorzetten. Men kan erover twisten of Jeltsin dat op de best mogelijke wijze heeft gedaan, men kan met recht twijfelen of Jeltsin met puur democratische oogmerken probeert de opkomende vrije markt te beschutten, maar het hoofdpunt blijft gelijk: Jeltsin poogt met handen en voeten vast te houden aan de politieke macht die de levensgarantie is voor het ontstaan van een vrije markt in Rusland. Alle concessies die hij doet komen niet voort uit een verborgen ‚wending naar rechts’, maar dienen tot het behoud van zoveel van die naakte macht als onder de gegeven politieke verhoudingen maar mogelijk is.

We moeten in herinnering roepen, dat in Rusland het hervormingsproces van bovenaf is begonnen, omdat de politieke elite inzag dat de oude kommando-economie volledig was vastgelopen en dat daarmee het belang van de Sovjet-Unie als economische-, maar vooral als militaire grootmacht, tot nul zou worden teruggebracht. Naast een reeks factoren van min of meer economische of technische aard, speelde in dit verval van de Sovjet-Unie ook de slijtage van de kommando-economie een rol. Het economische distributiemechanisme in de Sovjet-Unie was geleidelijk aan in handen geraakt van een netwerk van bureaucratische kongsi's, die het aan hen toevallende stukje van de staatseconomie beschouwden als een leengoed van de Sovjetstaat, te gebruiken tot verdere persoonlijke verrijking. De eerste pogingen, dit verval te stoppen geschieden op bureaucratisch-repressieve wijze: herinneren wij aan de *Operatie Cascade*, die onder Andropov opruiming moest houden onder het netwerk van partij-officials en plaatselijke mafia-bazen, dat gedurende Brezjnefs laatste tien jaar zo sterk was uitgedijd. Het failliet van de aloude politiemethoden plaatste de noodzaak op de agenda om van onder op beweging te brengen in de economie. Het was de taak van Gorbatsjov om zoveel mogelijk de buitenlandse druk op de sovjetekonomie te verminderen en tegelijk binnenlands het aanzijn te geven aan een bevolkingsgroep die in staat zou zijn de oude kaders te doen springen.

Zoals we weten, ze *zijn* gesprongen, die oude kaders, en ze hebben in hun explosie voldoende van de oude politieke klasse weggevaagd om ruimte te maken voor een gemêleerde laag van kleine ondernemers, spekulanten, sjacheraars én — nu deels geprivatiseerde — mafiabazen. Sommige van die kleine ondernemers zijn groot geworden, en sommige van de staatsbedrijven zijn afdoende snel op de ontwikkeling ingesprongen om een veelbelovende toekomst op de zich ontplooiende Russische markt vóór zich te hebben. Maar voorlopig is deze laag nog niet sterk — en nog niet homogeen — genoeg om haar belangen: vrije markt, vrije prijzen, privatisering van de landbouw, te kunnen doorzetten tegen het groeiende verzet van de staatssektor in. Ook die staatssektor — het zou interessant zijn wat meer bijzonderheden over de economische samenstelling daarvan te weten te komen — probeert inmiddels om een volksbeweging in het leven te roepen tegen de algemene armoede die tegelijk met de vrije markt expandeert. Daartoe sluit de Burgerunie regelmatig gelegenheidscoalities met nationalistisch, stalinistisch en antisemitisch ‚rechts‘, dat beter in staat is een aanhang te mobiliseren dan de managers-funktionarissen van de Bond van Grootindustriëlen. Dergelijke verbintenissen dienen vermoedelijk meer om de regering Jeltsin onder druk te zetten dan om eigen gedachtengoed na te streven. Of dat ook zo blijft is echter onzeker.

Tegenover ‚populistisch rechts‘ beschikt Jeltsin niet meer over de steun van mensenmassa's van een omvang als in augustus '91. De ‚demokraten‘, dat wil zeggen de voorstanders van een volledig vrije markt, zijn door de inflatie en de armoede uiteen gejaagd, zodat de regering van Gajdar veeleer een bewind van technokraten was dan de representant van een brede volksbeweging. De mensen die een jaar geleden nog het hervormingsbeleid van Jeltsin ondersteunden (men denke aan de mijnwerkers van West-Sinerië) zijn murw geworden. Over het algemeen heeft de stemming zich niet tégen Jelsin gekeerd, maar heeft hij wel veel van zijn politieke basis verloren.

Dit feit verandert echter niets aan de noodzaak om de herstructurering van de economie verder door te voeren. Dit is ook de reden, waarom het behoud van de politieke macht op zichzelf zo belangrijk is: als de vrije markt niet (voldoende) van onderop ontstaat, zal zij van bovenaf moeten worden opgelegd. Voor de brede laag van bureaurokraten, militairen en ‚staatsmanagers‘ is het daarbij cruciaal op welke wijze en dus in hoeverre dit zal gebeuren. In de race om de aanhang van de bevolking gaat de aandacht allereerst uit naar de sociale konsekwenties van het te voeren beleid. De winkels zijn intussen voller, maar de meerderheid van de bevolking heeft vanwege de gestegen prijzen moeite het voor het levensonderhoud noodzakelijke te kopen. De inflatie belooft zo langzamerhand de duizend procent.

De aanpak van de hervormers tegen dit probleem is het verder doorzetten van de vrije markt. Door de uitgebreide subsidies op instellingen en ondernemingen te beperken hopen zij de bron van de inflatie, het gooien van staatsgelden in de bodemloze put van onrendabele ondernemingen, weg te nemen. De regering-Gajdar had daarbij het geluk, dat de werkloosheid in het afgelopen half jaar in Rusland niet in die mate was toegenomen als was voorspeld. Het is nog niet duidelijk wat van dit feit de oorzaak is geweest: de inefficiënte ondernemingen hebben zich op wat voor manier dan ook beter staande gehouden dan werd gedacht, er is meer nieuwe werkgelegenheid ontstaan dan verwacht, veel ondernemingen hebben personeel in dienst gehouden, ook al konden zij geen lonen meer uitbetalen, of (en dat is de laatste mogelijkheid) de regering heeft met de werkloosheidscijfers geknoeid. Hoe dit ook zij, het is duidelijk dat dit beleid de vrije markt wil realiseren op een wijze die op termijn de positie van de staatssektor definitief zal ondergraven. Voor die industrieën die mogelijkheden zien hun produkten te verkopen op de open Russische

markt, is vaak het probleem dat een periode van omvangrijke investeringen in nieuwe productieprocessen financieel zal moeten worden overbrugd. Daartoe moet het Russische kredietwezen in banen worden geleid. Mede hierom is het sluitstuk van het beleid van Fjodorov de beteugeling van de inflatie en het beperken van de staatsschuld.

De andere aanpak, die van Tsjernomyrdin en de Burgerunie, grijpt, onder het aanroepen van de ‚sociale markteconomie‘ tot en met Ludwig Erhard, terug op de klassieke methode van de commando-ekonomie. Dit houdt in prijszetting voor de eerst noodzakelijke levensmiddelen (het sociale gezicht van de oude heersende klasse), maar vooral het voortzetten van de staatssteun aan de zware industrie. Omdat de staat niet langer het monopolie heeft in de Russische ekonomie zal dit niet gebeuren door het oude systeem van planning en verplichte afname, maar door staatsopdrachten aan de zware industrie of een systeem van vastgestelde prijzen voor belangrijke grondstoffen als olie en ertsen. De ondernemingen in deze sektor zijn meestal nog in handen van de staat of zijn soms ook omgezet in naamloze vennootschappen, waarvan de aandelen dikwijls in handen zijn van bonafide geldschieters uit het buitenland of uit mafiose kringen. De ‚rechtse‘ coalitie belooft de bevolking als resultaat van deze hernieuwde overheidsinmenging het einde van de toenemende armoede, meer bestaanszekerheid en meer ‚Rusland als grootmacht-imago‘. Dat laatste kan je niet eten, en daarom worden misschien voor de zekerheid ook de wodka-prijzen verlaagd (voor zover de markt dat al niet heeft gedaan). Zeker is in ieder geval, dat staatsubsidies op de prijs van cruciale produkten als levensmiddelen en grondstoffen ertoe zal leiden, dat de spekulatiehandel zich voor een lage prijs van deze waren meester maakt. De distributiekanaalen zijn immers nog bij lange na niet voldoende vertakt om monopolisering te voorkomen. Vermoedelijk zouden de prijssubsidies grotendeels in de zakken van handelaars en mafiosi terecht komen.

Beslissend voor de uitkomst van de strijd tussen de twee scenario's voor ekonomische hervorming zal zijn hoe de rol van de staat moet worden gefinancierd. Want dat is het beperkend raamwerk ook van degene die beschikt over de politieke macht. Misschien kunnen de konservatieven zich voldoende steun verwerven om de hervormingen voor een behoorlijk lange tijd te blokkeren of te saboteren. Er is echter één ding dat zij niet kunnen: terugkeren naar de tijd van de kommando-ekonomie en de gesloten markt. Want een beleid van staatsopdrachten voor een onrendabele staatssektor kan alleen maar dan succesvol zijn, wanneer er ook een garantie is dat de produkten van deze sektor ook worden afgezet. Behalve een reeks produkten vanuit het militair-industriële kompleks (gevechtsvliegtuigen, wapens, telecommunicatiesystemen) zijn echter de meeste van deze waren kwalitatief slecht in vergelijking met de standaard op de wereldmarkt. Ze kunnen dan ook alleen worden afgezet, wanneer de konservatieven in staat zouden zijn de Russische markt opnieuw af te sluiten van de wereldmarkt en weer vat te krijgen op het goederen- en betalingsverkeer. Dit nu lijkt ons onmogelijk. Want de meerderheid van de Russische bevolking lijkt dan wel niet meer bereid om nog voor Jeltsin of voor een abstrakt hervormingsparool de straat op te gaan, maar nog wel voor hun dollars. ‚Onder Gajdar was alles toegestaan en veel mensen konden daardoor iets verdienen. Daar kun je beter niet aankomen, want dan vernietig je de stekjes van de vrije markt‘, aldus de directeur van een internationale levensmiddelenbeurs in Rusland tegenover de korrespondent van *De Volkskrant*. ‚Wij vestigen onze hoop op de privatisering van de landbouw, we weten niet of de nieuwe regering die koers zal voortzetten. Maar als Tsjernomyrdin het gebruik van de dollar wil verbieden, zal hij toch echt tanks moeten inzetten‘.

AAN WIE DE SCHULD DAT DOMMEN DOM ZIJN ?

De titel boven de volgende korte notitie hebben we ontleend aan Multatuli. Hij stelde de vraag, die tegelijkertijd een verzuchting was. Zo zijn bovenstaande woorden ook door ons bedoeld. Ze kwamen spontaan bij ons op toen we het een en ander lazen over . . . ja u leest het goed . . . intellectuelen, over Franse intellectuelen om precies te zijn. Op hen had zowel het feminisme als het maoïsme — en vooral dit laatste — een tijdlang grote aantrekkingskracht. Over die aantrekkingskracht en over het verdwijnen daarvan is onlangs een in het Frans gesteld proefschrift verschenen, dat geschreven werd door een Nederlandse.

Van dat proefschrift hebben we geen kennis genomen. We lazen wel een interview met de schrijfster in *NTC/Handelsblad*, die tegenover NRC-redaktrix Elsbeth Etty verklaarde, dat ze tijdens haar onderzoek „soms heeft moeten lachen om de domheid” van deze groep, die zich kritiekloos achter de grote roerganger Mao' en diens medewerkers schaarde. Of Elsbeth Etty, ex-lid van de voormalige CPN en ex-redaktrice van *De Waarheid*, en dus zélf één van de dommen die zich jarenlang door Moskou in de boot liet nemen, meegelachen heeft weten we niet. Wat we via het interview wel weten is, dat de domheid in kwestie schier onvoorstelbaar was (en is), getuige de navolgende door Ieme van der Poel, de schrijfster van het proefschrift, opgerakelde geschiedenis.

Sartre, een van de intellectuele voormannen van het maoïsme in Frankrijk en redacteur van het belangrijkste maoïstische blad, reisde op een keer samen met zijn vrouw per trein door China. Op een gegeven moment stapten drie ‚arbeidsters’ in, afkomstig van het platteland. Deze ‚arbeidsters’ bleken vloeiend Frans te spreken, wat Sartre wantrouwend had moeten maken. Maar Sartre en zijn vrouw (de bekende Franse schrijfster Simone de Beauvoir) hadden geen enkel wantrouwen, ook niet toen deze ‚arbeidsters’ vertelden, dat ze alles van Sartre hadden gelezen. Terug in Parijs vertelde Sartre aan ieder die het horen wilde, dat China onder meer daarom zo'n fantastisch land was omdat de arbeidsters er intellectuele geschriften lazen. Dat de vrouwen van het platteland bovendien Frans spraken, vond hij kennelijk zó gewoon, dat het nauwelijks een vermelding waard was.

Sartre leeft niet meer en ook het maoïsme is dood. Ieme van der Poel beschrijft het sterven ervan en noemt dat in het interview „de laatste stuiptrekkingen van het marxisme”. Dat klopt natuurlijk niet. Met Marx heeft het maoïsme al even weinig gemeen als het leninisme. Maar het geestelijke peil van de intellectuele verdedigers ervan lijkt ons — in het interview althans — niet slecht getroffen.

— o —